

УДК 37.035-053.6:374:009**М.О. Гасин, м. Київ**

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ГУРТКАХ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статі розкрито сутність поняття “соціальна компетентність”; критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності; формувальна методика для підвищення рівня заданої якості підлітків у гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: соціальна компетентність, підліток, позашкільні заклади.

У сучасному світі престиж держави, добробуту її громадян визначаються не лише наявністю природних ресурсів або інших матеріальних благ, а, насамперед, рівнем сформованості соціальної компетентності, де кожна особистість здатна спиратися на свої різнобічні здібності та вміння швидко адаптуватися до нових умов життя, мотивуючи себе до постійного самовдосконалення та розвитку. Саме тому виховання конкурентноздатної особистості, здатної діяти у руслі глобальних світових перетворень, належить до головних завдань сучасної педагогічної науки. Це завдання актуалізується і поєднується з проблемою виховання особистості, яка здатна будувати свої стосунки з оточуючими на основі взаєморозуміння, взаємоповаги і толерантності.

Позашкільна освіта має надзвичайно великий потенціал для реалізації цього завдання, яка, за визначенням ЮНЕСКО, є на сьогодні відкритою альтернативною освітою, спроможною швидко і мобільно реагувати на зміну в соціальному середовищі, на різноманітність потреб і мотивів, здібностей вихованців.

Підготовка підростаючого покоління, здатного жити і працювати у нових соціально-економічних та політичних умовах, вимагає від педагогічних працівників посилення уваги до проблем виховання і формування соціальної компетентності.

Теоретичний аналіз наукових джерел показав, що проблема формування соціальної компетентності учнів у позашкільних навчальних закладах була у полі зору філософів, психологів і

педагогів. Різні аспекти зазначеної проблеми відображено у наукових роботах Т.Алексєєнко, І.Бєха, О.Кононко, О. Лебєдєва, О.Литовченко, О.Овчарук та ін. Окремі напрями позашкільної освіти і виховання та організації виховного процесу в позашкільних навчальних закладах розкрито у роботах О.Биковської, В.Вербицького, А.Корнієнко, В.Мачуського, Т.Сущенко та ін.

Метою статті є розкриття сутності поняття соціальної компетентності, визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості соціальної компетентності підлітків у гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів.

Поняття “соціальна компетентність” є інтеграцією термінів “compete” (досконале володіння справою, знаннями) та “socialis” (суспільний, пов’язаний з життям та стосунками людей у суспільстві). Синтезуючи ці два терміни, соціальну компетентність можна трактувати як володіння соціальними повноваженнями, певним рівнем соціальної компетенції, соціальними знаннями, які дозволяють існувати та діяти у соціумі; наявність соціального авторитету [4].

Соціальну компетентність можна представити як те, що усвідомлене особистістю внаслідок роздумів, розуміння, співвідношення, і те, що засвоєне на рівні стереотипів та прийняте як керівництво до дії. Соціальна компетентність є багатогранною характеристикою особистості, яка вказує на якість функціонування особистості в соціумі, охоплює соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для ефективної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем. Під ефективною взаємодією ми розуміємо досконале знання та володіння соціальними ролями.

У позашкільній освіті соціальна компетентність передбачає формування активної життєвої позиції, адаптацію, готовність до безперервної освіти, конкурентоспроможності на ринку праці, потребу ініціативно включатися в систему нових економічних відносин, підприємницьку діяльність. Засвоєння соціальної компетентності обумовлює прояв та розвиток важливих людських якостей і здібностей особистості, ставлення до праці, оволодіння соціальним досвідом. Також соціальна компетентність характеризує взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми, виступаючи як сукупна характеристика громадянської зрілості і одночасно як соціальна дієздатність особистості, вміння передбачати наслідки своїх дій,

поведінки, дотримуватися балансу загальних та особистих інтересів у різнобічній діяльності та побудові соціальних взаємин.

Соціальну компетентність О.Биковська визначає як компетентність особистості, що забезпечує реалізацію компетентнісного підходу в позашкільній освіті і спрямована на виховання та розвиток загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення. Вона також визначає сукупність якостей людини, що становлять її імідж, індивідуальний стиль діяльності [1].

На нашу думку, більш повним ми вважаємо визначення О.Литовченко, яка розглядає **соціальну компетентність учня позашкільного навчального закладу** як здатність доцільно діяти у соціальному середовищі на основі сукупності знань, вмінь, ціннісних орієнтацій, соціального досвіду; здатність до самореалізації індивідуального “Я” в межах суспільних вимог і морально-етичних принципів.

Згідно з О.Литовченко, нами визначено, що у складі поняття “соціальна компетентність” входять наступні компоненти:

- когнітивний (знання власного “Я”, знання норм спільної діяльності, правил спілкування; поінформованість про соціальне життя);
- емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації особистості, які зумовлюють і зумовлюються ставленням до існуючого знання; здатність виявляти соціальні почуття (емпатія, довіра, повага тощо);
- практично-діяльнісний (здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, застосовувати соціальні знання і досвід; здатність доцільно поводитися у суспільстві, здатність до самореалізації індивідуального “Я” в межах суспільних вимог і морально-етичних принципів) [6].

На основі цього нами було розроблено наступні критерії формування соціальної компетентності вихованців у гуманітарному напрямі позашкільних навчальних закладах: *орієнтація у Я-сфері, здатність до співпраці, інтеріоризація моральних цінностей*.

Орієнтація у Я-сфері визначається такими показниками: самопізнання, створення “Я” – образу, знання та адекватна оцінка себе, своїх здібностей та можливостей; знання про соціальне життя і ідентифікація себе як члена соціальної групи; усвідомлення своїх соціальних ролей; здатність до саморегуляції, емоційного контролю; вміння брати на себе відповідальність;

планувати, організовувати свою діяльність, виявляти активну життєву позицію.

Здатність до співпраці визначається такими показниками: знанням норм спільної діяльності, спілкуванням; прагненням співвідносити власні устремління з інтересами інших людей; продуктивно взаємодіяти з членами групи, які вирішують спільну задачу; умінням домовитися, погодитися, піти на компроміс, вести діалог; готовністю до співробітництва; толерантним ставленням до партнерів.

Інтеріоризація моральних цінностей визначається такими показниками: знання моральних цінностей та моральні переконання; уміння самостійно, свідомо здійснювати моральний вибір та нести відповідальність за прийняті рішення; відповідність поведінки моральним цінностям (гуманність, чесність, справедливість тощо).

Для з'ясування рівнів сформованості соціальної компетентності вихованців у гуманітарному напрямі позашкільних навчальних закладів було проведено анкетування.

На основі методик С.Воронової, І.Докторович, Т.Зелінської нами було розроблено власну методику оцінювання рівня сформованості соціальної компетентності підлітків та розроблено анкети, тренінги, теми для бесід. Анкети були закритими і відкритими, із ситуативними запитаннями, в яких вихованці самостійно давали оцінку власним особистісним якостям. Запитання анкети спрямовувалися на виявлення рівня знань орієнтації у Я-сфері, здатності до співпраці, інтеріоризації моральних цінностей. Проведення констатувального етапу експерименту та застосування відповідних діагностичних методик дало змогу виявити три групи дітей, кожна з яких відображала високий, середній та низький рівні сформованості соціальної компетентності.

До *високого рівня* було віднесено учнів, які мають високий рівень самопізнання та самооцінки, осмислення і прийняття соціальних норм та цінностей, приймають себе такими, як вони є, зі своїми недоліками і слабкостями, беруть активну участь у діяльності гуртка позашкільного закладу; у них добре розвинений рівень емоційного контролю та здатність до саморегуляції; вміють свідомо самостійно здійснювати моральний вибір та нести за нього відповідальність, яка є внутрішньою потребою; мають стійкий інтерес до праці в гуртку, добре взаємодіють з іншими членами групи, вміють формувати власні ідеї та

відстоювати свою точку зору; співвідносити власні устремління з інтересами інших членів гуртка, продуктивно взаємодіяти з іншими членами групи у вирішенні спільної проблеми.

До *середнього рівня* увійшли вихованці з достатнім рівнем самопізнання як заниженою так і завищеною самооцінкою, які час від часу працюють над собою, мають комунікативні здібності, хоча не завжди проявляють ініціативу у встановленні міжособистісної взаємодії, здатні до співпраці в групі, але більше схильні до індивідуальної роботи, намагаються співвідносити власні бажання з інтересами інших людей; при необхідності можуть взаємодіяти з членами групи у вирішенні спільної проблеми. Можуть домовлятися та узгоджувати свої дії з іншими, здатні вести конструктивний діалог, хоча вибірково, у прояві співробітництва. Цим вихованцям властиве знання норм і цінностей соціуму, хоча у практичній діяльності це носить ситуативний характер. Вони також не завжди можуть протистояти негативним впливам зі сторони інших членів групи.

До *низького рівня* було віднесено учнів, у яких рівень самопізнання недостатній, неадекватна самооцінка, відсутнє бажання працювати над собою; нестійкий інтерес до занять у гуртках, відсутнє знання про соціальне життя в гуртку та позашкільному закладі; рівень емоційного контролю недостатній, здатність до саморегуляції проявляється вибірково. Вони не дотримуються норм спільної діяльності у складі гуртка, не мають бажання співвідносити власні устремління з інтересами інших членів гуртка, відсутня взаємодія з іншими членами групи, не бажають брати участь у масових заходах, однак потребують стимулювання та заохочення навіть за частково виконану роботу; загальноприйняті моральні цінності не є домінуючими у формуванні поведінки і спілкуванні та співпраці з однолітками та оточуючими.

На початку експерименту нами було проведено діагностування вихованців, яке дало змогу визначити рівні сформованості соціальної компетентності підлітків в гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів (Рис.1). В анкетуванні брали участь 60 вихованців гуртків "Психологічне розкриття" Станції юних техніків – Центру науково-технічної творчості молоді Дніпровського району м. Києва.

Рівні соціальної компетентності

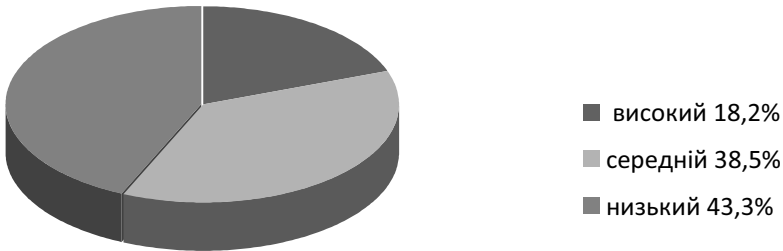

Рис. 1. Рівні сформованості соціальної компетентності підлітків у гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів.

Відповідно до отриманих даних, високий рівень складає 18.2%; середній рівень – 38.5%; низький рівень – 43.3%, що свідчить про переважно низький рівень соціальної компетентності підлітків у гуртках гуманітарного напрямку.

Такий розподіл відсоткового співвідношення рівнів соціальної компетентності був зумовлений суттєвими прогалинами у знаннях учнів про соціальне життя, про моральні цінності, які є важливими у формуванні поведінки і спілкуванні та співпраці з однолітками та оточуючими. З метою підвищення відсоткового співвідношення учнів з низьким та середнім рівнем було визначено подальший шлях проведення дослідно-експериментальної роботи, в основу якої було покладено принцип роботи у групах.

Діти об'єднувалися у невеликі стійкі групи за спільними інтересами. Організація груп була ефективною з формування таких складових соціальної компетентності, як самостійність, відповідальність, активізація самопізнання; посилення самоповаги та самосприйняття, довіри до себе та інших; вміння встановлювати контакти та співпрацювати з іншими людьми тощо. Вони також були сприятливим середовищем для збільшення самооцінки та відновлення гідності, оскільки така група створювала найкращі умови для активної участі у вирішенні власних проблем, що важливо у формуванні соціально компетентної особистості.

Для роботи у групах було розроблено методичку формування соціальної компетентності, що включала в себе: ігри, вправи,

тренінги, міні-лекції, які спрямовані на підвищення рівня соціальної компетентності.

Наприклад, нами проводився поведінковий тренінг “Соціальні ролі, які ми граємо у житті”, який ставив за мету аналіз соціальних ролей; сприяння формуванню психологічної гнучкості шляхом засвоєння соціальних ролей.

Зміст тренінгу полягав у тому, що старші підлітки знайомилися з приписаними та набутими соціальними ролями; аналізували поведінку, яка відповідає або не відповідає соціальним очікуванням ролі; визначали індивідуальний вплив особистості на роль та, навпаки, ролі на особистість; після чого підлітки висловлювали свою моральну позицію з кожної запропонованої ситуації.

В іншому поведінковому тренінгу “Соціальні ролі в мікросоціумі”, метою був аналіз гендерних ролей; сприяння формуванню психологічної гнучкості шляхом засвоєння соціальних ролей.

У ході тренінгу проводилося обговорення пріоритетів та обмежень, що накладаються традиційними гендерними ролями, ролями чоловіка й дружини, батька та матері, дітей і сиблінгів. Старші підлітки намагались визначити проблеми, характерні для більшості сімей та індивідуальні сімейні проблеми, як правило, пов’язані з виконанням соціальних ролей; висловлювали думки з приводу наведених ситуацій та ролей, які вони виконують у школі та дома.

Проведене нами дослідження дозволило визначити основні організаційно-методичні умови підвищення формування соціальної компетентності в гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів: створення оптимально психолого-педагогічних умов для прояву вихованців високої життєвої активності та формування соціальної компетентності; відповідність методів розробленому змістові навчально-виховного процесу виховання; відповідна підготовка педагогів та їх вміння використовувати найефективніші методи в кожному випадку; єдність виховних впливів родини, загальноосвітніх шкіл, позашкільних дитячих організацій та громадських закладів; урахування вікових та індивідуальних особливостей підлітків; створення у процесі гурткової роботи умов для комфортного спілкування (ігри, тренінги, розважальні хвилинки).

Література:

1. Биковська О. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті та вихованні. / Ольга Биковська // Позашкільна освіта та виховання. – К., 2007. – №2. – С. 7-16.
2. Биковська О.В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 – “Теорія та методика виховання” / О. В. Биковська. – К., 2008. – 42 с.
3. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. / Мар'яна Гончарова-Горяньська // Рідна школа. – 2004. – №7/8 – С. 71-74.
4. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : Автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 – “Спеціальна педагогіка” / М. О. Докторович – К., 2007. – 19 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [упоряд. О. В. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Литовченко О.В. Виховання соціально компетентної особистості в позашкільному навчальному закладі / Олена Литовченко // Шлях освіти. – К. – 2009. – № 4. – С. 28-31.
7. Позашкільна освіта в Україні : навч. посіб. / за ред.. О. Биковської. – К.: ВЦ ААКОН, 2006. –224 с.
8. Психологический словарь / под общ. ред. А. Петровского, М.Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1985. – 432 с.
9. Психология современного подростка / под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Педагогика, 1987. – 240 с.
10. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л .П. Василенко. – К. :Академвидав, 2005. – 360 с.

В статье раскрыто суть понятия “социальная компетентность”; критерии, показатели и уровни сформированности социальной компетентности подростков в кружках гуманитарного направления внешкольных учреждений.

Ключевые слова: *социальная компетентность, подросток, внешкольные учреждения.*

There are the next topics that are exposed in this article: essence of concept “Social competence” ; criteria, indexes and levels of formed social competence teenagers at study groups (circles) of humanitarian direction in out-of-school institutions.

Key words: *social competence, teenager, out-of-school institutions.*